

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA

Várhosszúrét (avagy a szociográfia)

I. BEVEZETŐ (DO YOU SPEAK MAGYAR? IGEN!)

Éppen a több hónapos szlovákiai írói ösztöndíj után lábadoztam. Bár a Felvidéken járva némileg átélhettem, amit a kisebbségi létről tudtam, új elemként jelentkezett a tapasztalásban, amikor az ismerős-ismeretlen helyszíneken eligazodván naponta feltettem a kérdést: Do you Speak English? Or: Do you speak Magyar? Vagy: Ó, hát beszél magyarul? Lévén, hogy nem értek szlovákul, a politikailag korrekt koreográfia minden esetben így történt, s örvendetes módon a válaszok nagyobb része végül egy szégyellős 'igen' lett – a többiekkel maradt a hűvös biccentés.

'C'est très bizarre' mondaná a művelt francia, ha nem a népek keverítésének-keserítésének évszázados kísérletével lenne elfoglalva, érintettként viszont nehezen jutottam túl a jelenségen, miszerint Közép-Európában a huszonegyedik század első harmadában az egymástól pár kilométer távolságban élő emberek nem bírnak szót váltani egymással.

A másik tetté érlelődő benyomás egy évvel később, Pozsony belvárosában ért. Ismerősömet vártam, megbeszéltük, hogy bemutatja, hol dolgozik, és mesél, milyen volt a nagyszombati Novéna, ahová abban az évben a Covid19 járvány miatt nem tudtam elmenni. Annak idején magyar szó után kutatván ismerkedtünk meg, s reformátusként a három hónap alatt annyi katolikus misén vettem részt, mint még sohasem. Átéltettem a hit és az anyanyelv összetartó erejét, melynek varázsát sem felekezeti különbözőség, sem idegen nyelvi óra nem tompít. Megtudtam, hogy a kis csoport a hívek megszólításán dolgozik, s azt úgy kell elképzelni, hogy néhány hétköznapi civil a mise után a messzebről érkező vendégeket elkíséri az autóbuszig és megpróbálja egyenként meggyőzni őket arról, hogy jöjjenek gyakrabban. Útközben néhány Eurót odavetnek a ház előtt kolduló cigánynak, aki (egyelőre) magyarul köszöni; ő is erősödik kicsinyég a hovatartozásban.

A találkozót az Egyetemi Könyvtárban, az egykori országgyűlések épületében gondoltuk végrehajtani. Anno a reformkori parlament a Magyar Királyi Kamara tömbjében ülésezett, a felsőtábla a Prímási palota Tükörtermében, és Kossuth, Széchenyi, Deák, Kölcsey jelenlétében a gazdaság és a kultúra függetlenségéről, valamint a jobbágyrendszer eltörléséről tanácskoztak. Itt hangzott el 1825-ben Széchenyi István részéről a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának terve, midőn a gróf bejelentette, hogy birtokai egyéves jövedelmével hozzájárul az építkezéshez.

A jeles helyről emléktáblát, ismertetőt sehol sem találtam, ezért elbizonytalanodtam és megkérdeztem a portást, jó helyen járok-e. A szlovák ember kedvesen széttárta karját, mire én is széttártam a magamét, s mivel az angol nyelv sem jöhetett szóba, intett, hogy várjak. Rövidesen egy munkásruhás férfi társaságában tért vissza, aki mosolygós bajusszal az orra alatt, tökéletes magyar kiejtéssel törve az anyanyelvet

útba igazított. Elnézést, hogy ilyen rossz a magyarom – szabadkozott, majd készségesen végigkísért a könyvtáron. Ahogy teremről teremre kalauzolt, egyre inkább fel szabadult, lelkesen mutatta, melyik olvasó hol található, én viszont egyre jobban szégyelltem magam, mert miért hagytuk, hogy így legyen.

A *Do you speak Magyar?* c. projekt onnan indult hát, a pozsonyi könyvtár elől. Másfél évvel később, 2019-ben vállalkoztam a Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztálya újjáépítésére, amelynek működését az elnök, Oláh János halála megszakította. Cél: a munka folytatása és a szociográfia műfaj visszaemlése a kortárs irodalmi kánonba, főképpen az íróársak inspirációja, hogy leírásaikkal megrajzolják jelen kor emberét és életvilágát. A merre folyik a patak című kötet első pályázati sikerünk eredménye.

Napjainkban is sokan vitáznak arról, mi számít szociográfiának és mi nem, s egy-egy írás beleillik-e a sorba. Na, de milyen sorba? A szociográfia műfaj időről időre feltámad, éledését valós igény táplálja, ami érthetetlen okból korszakonként alábbhagy. Illyés Gyula írta 1937-ben a Nyugat hasábjain:

’Divatban van a szociográfia? A támadó-gúnyolódó megjegyzések és cikkek után, melyek mostanában az állítólag sáskamódra elszaporodott falukutatókat érik, azt gondolhatná az ember, hogy Magyarországon negyedfélezer falvának s majdnem ugyanannyi majorságának mindegyikéről már legalább két könyv jelent meg. A valóság az, hogy a háromezer-hatszáz falu közül az utóbbi időkben (a szociográfia veszes divata idején) mindössze kettőről jelent meg több-kevesebb, de távolról sem minden szükséges és érdekes adatot tartalmazó könyv.’¹

Fenti kritika a dudari falukutatás évében íródott, amikor angol és német szociológusok, adatfelvevők saját szóhasználatukkal élve: ’életük élményeként’ felkerestek egy nagyjából ezerfős, számukra archaikusnak tűnő magyar települést, ahol idegen nyelven kérdezték az embereket arról, hogyan élnek. Az eredményt rendszerezték, de szépirodalmi szociográfiát nem írtak belőle. Nem tudtak. Sem a kezük, sem a szívkük. Hála érte, hogy tudományosan mindent megtettek és az igen értékes anyag először Tomori Viola: *Meeting in Dudar – Hungary 1937* címmel archívumba vonult. A magyar nyelvű összegzés csak nyolcvankét évvel később, 2019-ben jelent meg kötetben.²

A hatvanas-hetvenes évektől újabb fellendülés, majd hanyatlás következett. Úgy tűnik, a mindenkori szépírók szociográfiai vonzódása a munkás módszertan miatt hullámzó, talán mert az alkotói egyéniség ezúttal a közösségi lét kikutatásában, annak legfőljebb segítőkész leírásában játszhat szerepet. Adieu, lila füst, Isten hozott, valóság, és jó napot, kedves Olvasó; hiszen a történet most rólad, a helyről és a korról szól, amelyben élsz.

A várhosszúréti kutatást – a dudarihoz hasonlóan – előadások és (ezúttal online) találkozók előzték meg, és a szakmai előkészítés révén megkíséreltünk klasszikus szociográfiai témákat huszonegyedik századi nézőponttal körüljárni. A feladat ezúttal a trianoni határokon túli magyar nyelvhasználat állapotának leírása, azzal egyidejűleg adott faluban élő kortárs emberek életmódjának vizsgálata és kapcsolódási pontjai

a történelmi korszakokhoz. Magyarországról négy író (egyikük újságíró) utazott Várhosszúrétre, hozzájuk csatlakoztak a felvidéki kollégák hárman, ill. egyik író társunk az Eperjes-Tokaji-hegység innenső oldalán, a kettévágott borvidéken dolgozott.

Miért éppen a Felvidék? A magyar szociográfia hőskora az 1920-1930-as évekre tehető. Az akkori kormányzat szociográfiai és szociális szándékai mellett az írók, tudósok, publicisták, egyetemisták, a parasztok (a falusiak) állapotának feltárására készültek és a híradásokban megjelent, hogy fogy a magyar, pusztít az egyke, nincs föld, szűkül a parasztság élettere (Pesti Napló, 1929; Nyugat, 1933; Előőrs, Századunk, 1934). 1925-ben megalakult a Bartha Miklós Társaság, amelyre nagyrészt

Szabó Dezső munkái hatottak. Az alapszabályban rögzítették a nemzetiségi kérdés vizsgálatát. A szerzői esteken felolvastak többek között Németh László, Féja Géza és József Attila munkáiból; a programadó kiáltvány egyik szerzője József Attila volt: „...meg kell ösmernünk elevenen azt a magyar kultúrát, amely előtt a múzeumok halottas házában bámészko-dunk.”³ Később a társaság egysége meg-bomlott, részben szélsőjobb- és szélsőbaloldali nézetek miatt.

Az adatgyűjtőkhöz cserkészek csatlakoztak a regösökkel együtt; abból alakult 1928-ban a Sarló mozgalom. Kas-sai, érsekújvári, pozsonyi, losonci egyetemi hallgatók járták a vidéket,

hogyan néprajzi és szociografikus tárgykörben gyűjtsenek. Vezetőjük, Balogh Edgár volt (Tíz nap Szegényországban c). A beszámoló a Prágai Magyar Hírlapban, a pozsonyi Magyar Újságban, az Új Szóban, a Vetésben, a losonci Mi Lapunkban, a kolozsvári Korunkban jelentek meg.

Azt mondják, a Kárpát-medencei szociográfia különösen furcsa. Érzelmekkel teli, olykor fásult, máskor büszke korrajz-gyűjtemény, amelyet történelmi események és tények pofozgatnak. Többek által feldolgozott téma a nemzetiségi lélekszám változása. Kassán, Magyarországnak Buda után legjelentősebb városában az 1880-as, első hivatalos népszámlálás szerint a magyarok aránya 39,9%; 1910: 75,4%; 1930: 19,8%; 1941: 75,6% volt. Németh László, Cseres Tibor és a stószai őr, Fábry Zoltán kiemelten foglalkozott a jelenséggel, amit Márai Sándor egyszerűen megfogalmazott: „Nincs más haza, csak az anyanyelv.”⁴ Szlovákiában 2011-ben a lakosság 2,7 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 3,5 százalék magyar anyanyelvűnek és kb. ötvenezer ember semmit nem írt be.⁵ Jelenleg a kettős állampolgárság felvétele azon a vidéken lehetetlen, amely ellentmond éppen annak az Európai Uniói értékrendnek, amely tágabb hazánkat, a nemzetek Európáját jellemzi.

A DYSM-projekt első tábort 2021. augusztus 30. és szeptember 5. között rendeztük Várhosszúréten. A résztvevők nagyrészt a Magyar Írószövetség és a Szlovákiai Magyar Írók Társasága tagjai; ismert és pályakezdő alkotók, akik addig hol tudatosan, hol ösztönszerűen keverték műveik közé szociografikus elemeket. A tábor ideje alatt több, mint harminc interjú rögzítettünk hangfelvételen, valamint videó és fotó formájában. A táborban meglátogatott bennünket egyik szociológus-képzőművész barátunk, aki adatfelvevőnek jelentkezett, majd meghihetővé az ott tapasztalt által, emlékérmét készített a Do You speak Magyar? projekt szereplői és alkotói részére.

A kötet első felében ismert szerzők szociográfiai írásai és vonatkozó esszéi, a másodikban a várhosszúréti táborban végzett kutatásunk eredményeként létrejött írások olvashatók. E könyv tizennégy szerző munkáját és számos idézetet tartalmaz korábban élt, ill. Felvidékhez, Gömör régió, Rozsnyó járáshoz kötődő íróktól; ilyenformán több stílusban és nézőponttal, s mint általában egy szociográfiai mű, több formai és műfaji eszközt felhasználva íródott. Esszé, riport, interjú, vers, tényfeltáró elemzés és történelmi visszaemlékezés keveredik a személyes benyomások leírásával.

Nyilván nem vállalkozhattunk a Felvidék összes településének minden szociográfiai témája leírására, arra azonban igen, hogy megörökítsük kortárs emberek gondolatait, emlékezetét, életmódját és a reményt, hogy a 'nyelvből kitántorgás' ma még visszafordítható jelenség.

A kötet végén záradékként rövid összefoglaló olvasható a tapasztalatokról, ajánlással a problémák megoldására. Illyés Gyula ötágú sípnek nevezte Magyarországot és elszakított részeit, azzal a magyar irodalmat. A XXI. század közepe felé tartva megpróbálunk mi, írók is belefűjni a sípba. A sorozatot terveink szerint folytatjuk, Délvidéken, Kárpátalján, Erdélyben és az Őrvidéken.

Az ezen első kötetrel rövidesen jelentkező *Kárpát-medence felfedezése* sorozat Magyarország és a Kárpát-medence területét, lakosait és azok életmódját vizsgálva a klasszikus szépirodalmi szociográfia műfaj nyomdokain kíván haladni.

JEGYZETEK

- 1 Nyugat / 1937 / 1937. 3. szám / ŐRJÁRAT
- 2 Lencsés Gyula: Angolok a Bakonyban. Gondolat, 2019
- 3 A Bartha Miklós Társaság Füzetei / 1. / KI A FALUBA / Írták: FÁBIÁN DÁNIEL és JÓZSEF ATTILA. / A Bartha Miklós Társaság kiadása. / Ára 10 fillér. / Törekvés Könyvnyomdavállalat Hódmezővásárhely, Lehel ucca 1. (G. E. Székháza).
- 4 Márai Sándor: Napló 1968-1975
- 5 A 2021-es népszámlálás magyarokra vonatkozó adatait még nem közzölték a kézirat leadásáig.

II. Tanévnyitó templomban

2021. szeptember 2-án, egy csütörtöki napon, pontban délelőtt tíz órakor megszólaltak a harangok a várhosszúréti kéttornyú templomban. A misére érkezők sietve elfoglalták helyüket; iskolások, kíséző szülők, de azok is eljöttek, akiknek már kirepültek a gyerekeik, sőt, Lajos bácsi a szomszéd ház ámbitusából kifigyelve is részese lehetett az ünnepi pillanatokból. Ércesen, méltóságteljesen zengett a hívószó, s meg-

erősítendő a népi bölceletet, miszerint, ha messzire hallik a harangozás, akkor eső lesz, Hárskúton, Jólészen, Berzétén, tán még Rozsnyón is az eget kémlelték.

A ministráns-gyerekek szájaszokban üldögéltek az oltár melletti számolyokon, s mint az október végi Halloween-mánia korán érkező szereplői, az álarcot a szemükig húzva vártak a sorukra. A nyári szünet előtt még az ovisok is színes, macska, nyuszi, focilabda, hercegnő, pókháló halálfej, stb. mintájú szájaszkokat hordtak, mert errefelé is hódít a divat, és nemcsak a tökünnep szivárgott be a globalizációval, hanem a koronavírus járvány is.

Mint ismeretes, a Covid19 vírus a 2019-2020 év fordulóján terjedt át Ázsiáról Európára, s felborította a világ népének életét. Az egykori spanyolnáthához hasonlóan hullámokban érkezett a kórság, és csokorban szedte áldozatait, majd csillapodott, szinte eltűnt, de a mutáns seregek szívósan dacoltak az oltóanyaggal. A sajátos fertőzéstérképeken Szlovákia sárga-piros-bordó és fekete járásokká változott, attól függően, hányan kapták el a betegséget. Száraz köhögés, elesettség, láz, a receptív egyének tüdőgyulladással kórházba kerültek, sokan közülük lélegeztetőgépre, ahonnan ritkán vezetett visszaút.

A nyári vakáció viszonylag csendesen telt, a megbetegedések száma lecsökkent, az emberek kimerészkedtek otthonaikból, és home-schoolt, home office-t odahagyva, nekiálltak nyaralni. Úgy tűnt, végre vége a pandémiának. Édesanya azonban, tartván a reá szabott house-work-öt (efféle 'szakkifejezések' is berágták magukat a magányos közép-európai nyelvekbe), biztos, ami biztos, az őszi tanévnyitóra kikészítette az ünnepi respirátort: egyszínű szürke, apró világos pettyegtetéssel, ami mégiscsak jobban illik a reverendáscskához.

E bizzar elegy (templom és álarc), régi emléket hívott elő. A nyolcvanas évek derekán, ugyancsak a hátsó padosorokból figyeltem a szertartást, amikor észrevettem, hogy a pap mellett segédkező fiú karinge alól kivillan a piros úttörőnyakkendő; a nagy sietésben elfelejtette ledobni magáról indulás előtt. Sok évvel később sem tudok ellenállni a vízióknak, hogy az általunk nyaktörőnek hívott úttörőnyakkendő mintha följebb csúszott volna, a száj elé. Fojtó a levegő alatta, alig értjük egymást, idegesek vagyunk a kolonctól, ugyanakkor, ha nem akarunk nagyobb bajt magunknak, szükséges a viselése. Borzongató a felismerés, hogy az ideológia annak idején a lélek fojtogatásával pusztította a testet, a vírus viszont éppen fordítva dolgozik: előbb beférkőzik a testbe, az agyig hatol, s megint csak felmerül a kérdés: te honnan jöttél, és mit akarsz tőlünk?

A templomban felhangzik az énekszó, egy kacska hangocska kiszólt a kórusból. Szőke, barna, vöröses, zsenyére nyírt fejek imbolyogtak a padosorok között, az izgága gyermeklét hol a lábhoz alá, hol meg a boltíveknél is magasabbra parancsolná a fiatal testet. A még kisebbek gögicséltek vagy fel-felkiáltottak, nem mérlegelték, hogy ekképpen beleszólhatnak-e a nagyok dolgába. Sír, mert éhes vagy álmos, sír, mert fáj, vagy csak mert unatkozik; a kultúráért eleinte nemigen nyöszörög a kisdéd, egészen addig, amíg meg nem ismeri, milyen is az efféle szomjúság.

Azt mondják, a felnövő generáció véleményformálását befolyásoló hatások annyira változatosak, mint maga az emberi természet. Van aki a szülei, a barátai, azok szülei, újabban és nagymértékben a média által, nem kevésbé az állami oktatás révén, mások – azt gondolják – önmaguktól eszmélnek rá a világ csodáira vagy éppen mocs-kaira. Egy mondat viszont szinte mindegyikük szájából elhangzik: volt egy tanárom, aki nagy hatást tett rám... Csilingelő hang szakította félbe az elmélkedést, a tan-évnnyitó a tanári beszédekkel folytatódott.

„Külön köszöntöm iskolánk legkisebb diákjait, akik most fogják először diákként átlépnni az iskola kapuit. Ez az ünnepség különleges számotokra és örökre az emlékezetetekbe vésődik. Kedves szülők! Ez a nap éppen olyan fontos számotokra is, mint gyermekeitek számára, hiszen az ő boldogulásuk és fejlődésük szorosán összefonódik a tiétekkel. Köszönöm nektek, hogy a várhosszúréti iskolát választottátok.” Friss, fiatal nő lépett a mikrofonhoz, a tüzes, kun-vágású szemével bemosolyogta a teret; Nagy Wermer Csilla az anyai örömök elé néző kolléganőjét fogja helyettesíteni az elkövetkezendő tanévben.

Hosszúréten pillanatnyilag egyetlen négy évfolyamos, összevont osztályra futja – jelenleg nyolc diák lakja. Na, de milyen nyolc az! Büszkélkednek a helyiek, mert a térségben kiemelt rangú az Alapiskola, s az ott végzetteket tisztelettudó, képzett és igyekvő fiatakként jellemzik. Nem olyanok, mint azok, aki a legnagyobb dologidőben is csak a legyeket verik a lábszárról! Régi mondások itt-ott keringenek a köznyelvben, s nemhiába a gyökeres múlt, gyakorta elhangzik egy másik mondat is: de jó volna még ide járni!, s a tanulmányaikban elvándorló hajdani diákok sajátos nosztalgiatúra keretében felkeresik az Andrassy-birtok gazdasági épületébe költöztetett tantermetek.

A település első intézményesített iskoláját 1820-ban alapították. Karaffa András csizmadia 1856-ig tanított, őt Ctmorik Dániel jegyző követte, 1872-ig, azután Jakubeczy Pál szabó következett, 1902-ig, és miután agyvérzésben meghalt, a templom elé temették. Hanuszik Miklós (valószínűleg gazdasági intéző) az ő nyomdokaikba lépett, 1912-ig.

Az eredeti épületet Andrassy István gróf adományozta oktatási céllal; az alacsony, kis ablakos házba alig süttött be a nap. Hatvanöt tanköteles gyerek élt akkoriban a faluban, s tankönyv nem lévén, írni-olvasni palatáblán, emberré válni a Bibliából tanultak; főtárgy a vallás volt. Egy tanterem, egy tanító és egyre több gyermek ötven éven át magyarul vitte az oktatást, míg végül kinőtték az épületet, s a templommal szemközti üres telken felépült az új iskola. A költségeket – inspiratív a későbbi, Andrassy Dénes révén juttatott dotációt – az uradalom állta, a falusiak, noha nem ismerték a társadalmi munka fogalmát, sem azt, hogy mi fán terem a közmunka, részt vettek az építkezésben.

Az új házat délkeletnek tájolták, harminc négyzetméteres tanteremből és a tanítói lakásból állt (egy nagyobb és egy kisebb szoba, konyha, élelár,) az udvarban istálló, kamra, csűr, a telket kőfállal kerítették. A törődésnek köszönhetően sokasodott a falu, ezért terjeszkedni kellett; kiütötték hát az élelár falát, és a helyiséget hozzácsatolták a tanteremhez. 1902-re a tanulói létszám 90-100 főre emelkedett, s a jólékű

és képzett Dénes gróf, a tudományok és művészetek pártfogója, látván a gyarapodást, hozzáépíttetett a régi épülethez, így az eredeti alapterület mintegy a duplájára nőtt.

Padonként 5-6 gyerek figyelte a tanítást, az elsősök ABC-s könyvből tanultak, a nagyobbak olvasókönyvből. Kiindulópontnak maradt a Biblia, de a katekizmuson kívül számtant, nyelvtant, történelmet, földrajzot tanítottak. Az oktatás hat évfolyamon és három ismétlő osztályban folyt; tavasszal ugyanis sokan kimaradtak, mert a családok befogták serdülő gyerekeiket a ház körüli munkába. Az intő nem használt, mivel a vetés, kapálás, trágyázás nem tűrt halasztást, és nem egyszer megharagudtak a szülők a tanítóra, amiért a földtől a tudományhoz csábítaná csemetéiket. Az év végi exáment rendszeren május 22-én, vagy az azt követő vasárnap tartották, amelyen a pap és a szülők is részt vettek.

Szakképzett, okleveles tanítója 1912-ben lett Hosszúrétnek. Balázs József Kovácsvágásról érkezett, s egyben a kántori feladatokat is elvállalta, amellet könyvelt a fogyasztási szövetkezetnek, katolikus ifjúsági szervezetet alapított. Szolgálati ideje alatt bevezették a kötelező tanrendet, de 1914. augusztus 1-én bevonult katonának és a hivatalos oktatás leállt. Tanító úr csak 1917 ősszel, súlyos betegen térhetett haza. Hozzákezdett az oktatáshoz, de az elhúzódó tüdőbajjal képtelen volt megbirkózni, s 1921. nyarán, 33 éves korában meghalt. Őt is a templom elé temették. 1921. szeptember 1-től a várhosszúréti születésű, ugyancsak Balázs János kántortanítót hívta az iskolaszék.

Időközben az I. háború a trianoni „békeszerződéssel” zárult, és Magyarország nemcsak a területeit, hanem felnövekvő ifjúságának nagy részét is elveszítette. Megalakult a Csehszlovák Köztársaság, 1922-ben bevezették a (cseh)szlovák nyelv oktatását. Tankönyvek eleinte nem voltak, de a tanítónak nosztrifikációs vizsgát kellett tennie, amellyel páratlan magyar anyanyelvét a szlovákkal egyenértékűsítette. Az 1928-29. tanévre százhusz főre duzzadt a tanulói létszám. Levendovszky Katalin az első női tanító 1943. januárig, Lauturner Margit 1944 végéig oktatott.

Tekintettel a duzzadó létszámra, ez időben jelent meg a délelőtti és a délutáni oktatás: 8-13 óra között a felsősök, 13-16 óra között az alsósok jártak, heti szünetet nem tartottak. Tanterem, tanító, lakás, pénz kellett, még, s újból az uradalmi kötelék segített: a kastélyból leválasztottak helyiségeket, de a tulajdonos, Andrássy Dénes unokaöccse, Maldeghem Lajos nem adott, hanem kért, mégpedig évi 800 Kcs bérleti díjat. Végül 1936-ban az iskolát fenntartó hitközség az 1 680 négyszögölös ingatlant (a jelenlegi iskolaépület a kerttel együtt) 30 000 koronáért megvásárolta.

A vétel Balázs József érdeme volt. Mint a fogyasztási szövetkezet vezetője vezényelte az átalakítást, amellet elsőként a környéken, kultúrházat is építtetett. Az átalakításhoz és a felújításhoz nagyjából ugyanakkora összegre lett volna szükség, mint amennyi a vételár volt. Az iskolavezetés államsegély formájában kívánt apanaszt szerezni, de az ún. 'szlovenszkói' országos hivatal a visszacsatolások miatt nem fizette ki a pénzt, és a felvidéki iskolák nagy része anyanyelvi fennhatóság alá került.

Magyar részről az első bécsi döntés Németország hatalmi törekvéseitől független követelést tartalmazott (1938. november 2.). A trianoni szerződés értelmében elcsa-

tolt területekből 12 000 km², az akkor autonóm Szlovákia déli, Kárpátalja délnyugati része, a határ mentén Érsekújvár, Kassa, Ungvár, Beregszász és Munkács városa hazatérhetett. Magyarországnak a Csehszlovákiával folytatott vitában nem sikerült visszaszerezni a koronázóváros Pozsonyt, valamint Nyitrát, ugyanakkor zsarolható, nagyhatalmi függőségbe sodródott.

A magyarok bevonulásáig a csehszlovák katonaság a határ mentén és a Szilicei fennsíkon cirkált, Zábózejen lövészárkot ástak, a november 7-re virradó éjjel viszont elhagyták a falut és a hegyi állásokat. A nép örömmel fogadta a bevonuló magyar katonákat, akik 9-én az esti órákban elfoglalták a községet és házaknál helyezkedtek el. A falu vezetősége megmaradt, az első intézkedések közé tartozott, hogy a csehszlovák koronát 1:7 arányban pengőre váltották. A ruházati cikkek drágábbak, az élelmiszerek és a munkabérek alacsonyabbak lettek. Lassanként visszatértek a csehszlovák hadseregből leszerelt bakák és rozsnói, váraljai, csucsomi bányákban kaptak munkát; még a Buzgóban is nyitottak tárnát.

A tanítás 1939 tavasszal a kastélyban átalakított új tanteremben kezdődött. A további felújításhoz a hosszúrési iskolaszék a római katolikus templom kegyes-alapítványához fordult. A püspökség 20 000 korona kölcsönt és 2 600 korona tanítói fizetésekiegészítést folyósított a magtáralap kamataiból, a magyar kultuszminisztérium pedig 4 800 pengővel támogatta a terveket. Az iskola megint megújulhatott. Fent cseréptető és erős mennyezetgerendák, lent szigetelés, az út felőli oldalon háromablakos tanterem, a középső szoba igazgatói irodává nemesedett, az épületet cserépkályhakkal fűtötték. A ház végében kialakították a tanítónő lakását (két szoba, konyha, éléskamra, s immár fürdőszoba), az udvaron egy pompás pumpás kút, fatároló és árnyékszék készült. Márciusban indult a nyolcosztályos, kötelező oktatás (Magyarországon akkor hat osztályos volt); a hetedik és nyolcadikos tanulók az őszi-tavaszi dologidőben kizárólag gazdasági gyakorlaton vettek részt. A fiúk tizenkét éves kortól katonaköteles korig levente kiképzést kaptak, az óvodáskorú gyerekekre napköziotthonban vigyáztak a nyári hónapokban.

Időközben megszületett a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.), és Románia heveny tiltakozása ellenére Észak-Erdély, a Partium nagy része és a Székelyföld szintén hazatért. A hosszúrési iskola édes teherként megint csak a magyarokra és önmagára számíthatott. Az iskolaszék 1942-ben nyilvános árverésen 8 600 pengőért eladta a régi iskolaépületet, és a bevételből kívánta folytatni az új építését. 1944 télen éppen az igazgatói lak kialakításával foglalkoztak (három szoba, kamra, fürdőszoba, kívül istálló, sertésöl), már csak a szobák padlózása és a kifestés volt hátra, amikor a németek megszállták a falut. Elvitték a kigyalult padlódeszkákat, felpakolták az ajtókat, ablakokat, a tüzelek a szobákba kötötték be a lovaikat. December elején végképp abbamaradt a tanítás, mert a tantermeket a visszavonuló katonaság lefoglalta.

Nos, ezzel zárul a hosszúrési iskola történetének leírása. Mesélik azon kevesek, akik ismerik Balázs József iskolaigazgató községkrónikáját és kiegészítik a szüleiktől hallott történetekkel. Balázs így zárta írását: „A második világháborúban katonai

szolgálatot nem teljesítettem, de az itthoni háborús eseményeket 1944. december 17.-től 1945. január 21.-ig családostól végig szenvedtem. Házam találatot kapott és sok mindenből kipusztítottak. Az 1945. év szeptember 1.-ig még tanítottam, de ekkor – mivel a tanítási nyelv szlovák lett, – a tanítói állásomból elbocsátottak.”

A ’rendezésnek’ nevezett tisztogatás után a lakosság némileg lenyugodott, de lélekben rosszabbá vált a helyzet, mert miután elhamvadt a remény, hogy újból azokhoz tartozhatnak, akikkel egy földön születtek, szigorú intézkedések léptek életbe. Hosszúréten is történtek kitelepítések, tót-szlovákok is érkeztek Magyarországról, akik alig beszéltek a ’saját’ nyelvüket; a helyi és a betelepült sokszor egymásnak panaszkodott – magyarul, mások kivándoroltak Amerikába (36 fő), Kanadába (41 fő).

A második világháborút követően a magyar ajkú falvakban lehetőség adódott anyanyelvi iskolákat nyitni, amelyek közül az egyik éppen a várhosszúréti volt. Sok helyen, a szlovák traktusban nem volt elegendő számú érdeklődő, ezért mindenki a magyarban tanult, még a nem-anyanyelvi tanárok is magyarul oktattak. Néhány évtizeddel később ez éppen a visszájára fordult. Először nyolc évfolyam, azután öt, négy, majd két összevont osztály kezdte a tanévet, de még húsz évvel ezelőtt is kétszáz diák tanult az alapiskolában. A rendszerváltozás előtti korszak fiataljainak szülei, nagyszülei egyáltalán nem, vagy nem jól beszéltek szlovákul, s köszönhetően a megfelelő propagandának azt a nézetet vallották, hogy a gyerek azért sajátítsa el a szlovák nyelvet, hogy érvényesüljön. A következő generáció érvelése viszont már arról szólt, hogy ez itt Szlovákia, és benne szlovákul kell beszélni.

Hajdani és a kortárs tanárok egybehangzó véleménye, hogy ameddig létezik magyar iskola, addig magyar nyelv is lesz. Utánpótlás szempontjából kincsesbánya az óvoda, hacsak a szülők nem úgy döntenek, hogy zsenge csemetéiket inkább a rozsnói kisdédóvóba adják. Szekeres Ildikó, született Balázs Ildikó óvodavezető, a fent említett krónikaíró leszármazottja (??) kapott szót. Magas, erős és temperamentumos hölgy, vezetői energiákkal – talán nagyapjától (??) örökölhette, aki a visszavonulása után kezdte el írni a nagy bordó könyvben a falu krónikáját. (?) Ildikó:

„A kisgyermek számára a szülő modell értékű, követésre alkalmas minta, ugyanúgy, mint az óvónő, aki mint egy jó anya, egy nagy családban neveli, gondozza a rá bízott kicsiket. Kívánok sikeres tanévet, türelmet, sok erőt önöknek!” Ezúttal a szülők szeppenhettek, és arra az ismerősre, rokonra, szomszédra, munkatársra gondoltak nagy szomorúsággal, akinek közvetlen leszármazottja már nem beszél, csak érti a magyart – de legalább érti! A sovány vigasz is reményre adhat okot, és a hosszúréti nyolc, hősnek nevelt gyermek, aki a magyar iskolában kezd, valószínűleg magyar állampolgárrá válik.

Gondolatnyi csendesség borult ránk. A templomi boltívek héjként óvják a mindenkor betérőt, díszaranytól ragyog az oltár, odafent a festett kupolában a sárkányölő katona-szent viaskodik, magasan tartja a zászlót, kiemeli az emberdzsungelből, az oldalfalakon rajzolt angyalok mutatják az utat; méltóságot kap, ki túri a feljebbvalót. Szó száll alá: Istenünk, hatalmadat magasztaljuk, és alázattal kérünk, add, hogy

Szent György olyan készséggel támogasson minket gyöngeségeinkben, amilyen készséges szívvel Fiadat követte szenvedése útján! Az évnytó mise azzal befejeződött, a szülők, gyerekek, érdeklődő hívek megnyugvással vették tudomásul, hogy a világ rendje szerint, ha szerényen is, de 2021-ben ismét új tanév kezdődött a magyar iskolában.

Kiürült a templom, a hátsó padokban azonban ottmaradt néhány nő, gyónásra vártak. Csendes kedvesek, az idefelé vezető úton próbálgatták magukban, hogyan fogják megvallani, mi nyomja a lelkiismeretüket. A szertartás után a pap eltűnt a sekrestyében, igyekeznie kellett, mert rengeteg a dolga, s gyorsan kiszólt az asszonyoknak, hogy legyenek türelemmel. Dr. Vadkerti István plébános négy falu hitéletét fogja össze. Noha egyre kevesebb a kereszttelő (évente összesen talán ha tizenöt), van hogy naponta több szertartást celebrál – különböző helyszíneken. Magas, jó kiállású ember, tekintélyes orgánummal, fáradt, elhivatott tekintettel. A következő feladat előtt jutott kis idő beszélgetni.

Nyolc évvel ezelőtt Érsekújvárról érkezett a faluba, s azóta meg nem állt. Először nehezen tájékozódott az új közegben, s hogy jobban megismerje a falusiakat, gondolta, elmegy focizni. De nem hívták sehová. A kézművesek viszont igen, s néhány táborozás alatt ráérezett, e tájt milyen az élet. Hosszúrért hűvösebb régió, mint Érsekújvár, később kezdődik a tavasz. Az időjárás miatt az emberek többet dolgoznak beltéren, Érseken gyakoribb a kinti foglalatosság. A gömöri nép más, mint a csallóközi, de különbözik a rozsnyóitól is; a munka megteszi a magáét, ők a bánya miatt kemé-

nyebbek. Hosszúréten és általában keleten kevesebbet keresnek, nincs akkora rongyrázás, mint a nyugati oldalon.

Közben kintről beszűrődött a gyónásra váró asszonyok beszélgetése, megnyugtató, halk duruzsolás, dinamikai kilengések nélkül. Nyugdíjas korúak lehettek, világos-sötét blúz-szoknya, és gördülő talpú edzőcipő, kendő mindenestre a vállukon. Általában a tévéből értesülnek arról, hogy mi a szép és mi a kényelmes, mit adjanak az emberre, ha legalább az ünnepnapokon hajlandó elkísérni őket a templomba. Divatot legegyszerűbben az unokától tanulhatnak, s amikor az ifjú mester fánkfalás közben kegyesen beállítja nagyinak az okostelefont, fordul a kocka: az újfajta tudás elsöpri a kimunkált tradíciót.

A civil beszélgetéseken a pap gyakorta beszél arról, hogy a média becsapja az embereket. Magukhoz csalja és villódzó vízióival elkábítja őket, s vasárnaponként már nem a Máriácskához mennek ki, hanem a képernyőt bámulják. A Covid-járvány ebből a szempontból jót tett, mert amikor elhatározták, hogy rendbe hozzák a kegyhelyet, a családok kivonultak az erdőbe, köveket hordtak, falat raktak, a gyerekek kerítést festettek. Persze vitték magukkal a zenedobozt, vagyis a hangfalat, de jó helyen jól érezték magukat.

Vadkerti plébános időről időre előveszi a hitbéli témákat, de egyedül alig bírja. Ahogyan elődei is, eljárt a családokhoz, ami régebben kifejezetten megtiszteltetésnek számított. Ma? Ugyan... Egyik helyen nem jutott túl a kapun, mert azt mondta a feleség, hogy majd akkor menjen, ha le lesz festve az ajtófélfá! Pillanatnyilag sem magyar, sem szlovák pap nincs elegendő, és hiába köteleznék a szolgáltót arra, hogy több szertartást végezzen, a meghatározott rendtől nem térhet el. Nem is ez a fő probléma, mondja a pap, és ízesen hat szájából a szó: a közepét amúgy szabolcsiasan megnyomta, a végére pedig jó palócosan o-betűt kanyarított (problÉmo), hogy öröm volt hallani. Szíve szerint kizárólag magyarul tartana szertartást, de se gyerek, se felnőtt érdeklődő nincs elegendő. A tapasztalat alátámasztja az adatokat, miszerint az elmúlt évtizedekben Felvidékről több fiatal ment el, mint ahány született a szoci alatt, és ők sem kifejezetten Pozsonyba, Kassára igyekeztek, hanem nyugatra; néhányan közülük Prágában vagy Magyarban kötött ki. A maradék jó részét szlovák iskolába írátták a szülők – az érvényesülés miatt.

Az atya alig észrevehetően megemelte a hangját: de ez butaság, mert mi is magyarul érvényesülünk, tehát lehetséges így is! A 'vegyes gyerek' azt se tudja, hogy kicsoda: magyar vagy szlovák. Apjával magyarul beszél, anyjával szlovákul (vagy fordítva), az iskolatársakkal szlovákul, a munkahelyén szlovákul, az új szerelmével szlovákul – ritkábban magyarul. Mert egyszerűbb. Mert divatosabb. Magyaroknak lenni nem divatos. Magyaroknak lenni még mindig fájdalmas. De ha Hosszúréten meghal egy magyar, attól magyarul búcsúznak a rokonok, lehetőség szerint használják a házat, vagy családon belül megvásárolják. De egyszer ők is elfogynak. Üres ingatlan jelenleg nincs a faluban, viszont a határban jelenleg is mérnek földet, a terület Rozsnyóhoz tartozik, ahol szlovák a polgármester. Két év alatt fölépül a ház, beköltöznek,

élik a maguk világát, és azzal megbontják a magyar egységet. Krasznahorka-váralján ugyanezt csinálják.

A pap akkor levette a szemüvegét, csillant, fényesedett egyet a kerek üveg, és a szeme alatt megbúvó gondkarikák még inkább láthatóvá váltak. Ki tudja, hányadszor beszélt erről, hányadszor próbálta felhívni a figyelmet ugyanarra: most, nyolc évvel később, azok akiket megismert kicsinek, már nem itt élnek. Hogy mi lenne a segítség? A pap rövid gondolkodás után a sekrestye-szekrényhez lépett, és a fiókból elővett egy fadobozt. Liturgikus üvegpotharak, megkopott, aranyozott tányér és két báránka bábu lapult benne, eltakarta a kazetta alján rejtőző oklevelet: „A magyar nemzet a Szent Koronát megteremtő nép... Adományozta a Magyarok Világszövetsége 2015. november 8-án.” Ebben a ládikában szállították ide a Szent Korona kicsinyített másolatát. Vadkerti atya a beszélgetés alatt először felnézett, s jól megnézett, azután azt mondta: 1661-es sorszám. Csináltattunk neki vitrint, ha valaki belép a templomba, azonnal meglátja.

III. Tájékozódás

Szombat délután, amikor felcsaptak a lángok, Mihók Béla a ház körül matatott. Elvégre a keskeny, ellenben majd' száz méter hosszú (milyen is lehetne lenne más errefelé) zöldségeskertben mindig volt mit tenni. Főképpen márciusi délutánokon, amikor nyílnak az egék és Isten áldása sugárzik a vetésre, szívós makacssággal, tavaszról tavaszra virágba borul a táj. A meggyfák, a korai kelők fent, a sáfrány, a jázmin, a nárcisz odalent takargatja a télen felázott házoldalt, parázs fű készülődik a lépcsőkövek között.

Béla ötvenes, mosolygós, a sárga, színehagyott nyári póló fölé nyúzott, kötött pulóvert húzott. Elgondolkodva járkált a kertben, jel nélkül tudta, hol szokott kikelni a rozmaring, a levendula, hová fészkelte a zsálya, a büdöske; hasznosak mindnyájan, mert elriasztják az élősököket a haszonnövényekről.

A Mihók-paradicsomok utca-híresek: embermagasságúra felfutnak a góré mellett, s nemhogy felkopaszodna a törzsük, hanem éppen ott hozzák a legédesebb bimbókat, hogy júliustól-szeptemberig teli szájjal lehessen élvezni a nyarat. Béla éppen kiemelte fejét a kerti szövevényből, s valahogy ráérezett, merre pillantson. Szerette tekintetét a messzi vároldalra függeszteni, a gömbölyű tornyok, a szélfútta beugrók, az ellenség szempontjából barátságatlanul szűköcske ablakok jól mutattak a tiszta levegőben. Amikor nem nézett rá, akkor is tudta, hogy a mindenkori uraságnak ott a székhelye a kopár hegytetőn.

Várhosszúréten több helyszínt találhat, ahonnan látni a büszkeség ezen kiapadhatatlan forrását. Az országútról például kiválóan, s amikor az utazó észreveszi, leállítja a motort vagy leszáll a bicikliről, és csak néz. Minél hosszabban nézi, annál följebb emeli a tekintetét, a feje már öntelten biccenne, mintha-mintha Andrássy

Gyuláné, született Zichy Eleonóra grófnő kifejezetten az ő kedvére komponálta volna a nagy nemzeti újratemetés, a II. Rákóczi Ferenc hamvainak 1906-os hazahozatala alkalmából szerzett zeneművet.

Hrad Krasna Hôrka. Olvasható a két-három nyelvű útjelző táblák legtöbbször, szerencsére Béla kertjéből ez közvetlenül nem kivehető, ő már annak is örül, hogy újra megjelennek a magyar helységnevek. Azért magára a várkapura is kiírhatnák, hogy ez itt a Krasznahorka vára. Ha már felújítják... Füstölgött magában Béla, és soha nem felejt el a bizonyosság pillanatát, amikor a tavaszi vetés fölött, csak úgy megszokásból elnézett a Rozsnyói-katlan felé.

Uramisten! Ég a vár! Suttogta a neje fülébe. Először, mintha azt várták volna, hogy a káprázatot elfújja a szél, csak álltak, azután járkáltak a kertben, hogy esetleg másik szegletből szemlélve kiderül, hogy délibáb az egész, de amikor nem akart múlni a látomás, úgy ahogy voltak, pecsétes kerti ruhában beültek az autóba és odahajtottak. A látvány leírhatatlan volt. Szokták mondani, s alig túloztak a tudósítók.

'2012. március 10-én ütött ki tűz Krasznahorka vára műemlék épületegyüttesében. A várdomb növényzete kapott lángra, a tűz áterjedt a tetőszerkezetre. A tűzvészben teljesen leégett a vár teteje. A tűz a ma Szlovákia területén álló, jelentős magyar történelmi épületünket pusztította el, ráadásul mára alig maradt ép vár Magyarországon.' (idézet: hirado.hu)

Jól esett a többes szám Béléáknak, annyira tetszett, hogy szinte gyógyírt hozott a fájdalomra, amit az üszkös gerendák látványa okozott. Noha nem az ő házuk égett le, mégis azt a kínzó tehetetlenséget érezték, mint amikor a gyümölcsösben megjelenik a peronoszpóra vagy az állatok között a madárinfluenza, és menthetetlenül pusztul a saját.

Béléák a tévéből tudták meg a soványka részleteket. Az oltásban hús hivatásos szlovák katona vett részt, valamint rozsnyói, dobsinai, szepsi és saci tűzoltóállomások küldtek segítséget. Az okokat vizsgálják; valószínűleg gyerekek tüzeskedtek a domboldalban, s lett belőle évszázados katasztrófa – ejnye-ejnye. A hosszúrétiiek rendszeresen nézik a magyar adást, amelyből megtudják, mi újság magyar honban – s hogy mi újság a szlovákban, azt maguk teszik hozzá.

Élünk, megvagyunk, remélünk. Ennyi az összefoglaló, és akkor felhangzik a Bélára jellemző hosszú mondat újabb fejezete. Arról, hogyan telik a napja, vagyis két-napja, mert amikor ügyeletes a kórházi őrségben, összecúsúznak a nappalok és az éjszakák. Amikor vége a szolgálatnak, siet haza, a gazda-teendőik mellett más feladat is várja: építkezésbe kezdett.

Az új ház szorosan a régi mögött készülődik, követve a telek alakját. A Felső soron majd mindegyik udvar és a hozzá tartozó földdarab hosszúságú; rajta egyszínűvé koszolódott, kétszobányi szélességű ház, mellette hely, hogy birtokon belülre kerülhessen a kocsik. A lakrész hátrafelé terjeszkedik: veranda, konyha, fürdőszoba, van, ahol utóbbiból kettő is szolgálja a modernita kényelmet; egyesek újrapuolt régiiek, az erdőből ellesett indamotívumokkal kifestve. Mások tágasabb, új épületek, piciny belépővel, konyha-nappali egyben, abból nyílik zsvijagó a gyerekeknek, az emeleten

hálószobák, fönt-lent mosdó-fürdő, apának dolgozó, anyának vasaló szoba, rálátással a garázsra.

Béla mértéktartón mesélte, hogy neki mindkétféle megadatott: a régi házat az apjától örökölte, ő pedig a két kezével építi mögé a másikat; ily módon naponta végigyalogolhat az életén: az utcai fronton húzódik a gyerekkora, s ahhoz tapadva vagy nyolc helyiségen át a felnőttkori emlékek.

Pár éve, miután idősb Béla meghalt, a fia lassanként kilábalt a gyászból, s bármennyire erősködtek a rokonok, tanácskodtak a szomszédok, nem bontotta le a szülői házat. Csinált belőle inkább szállodát, vagyis panziót, mert erre felé inkább lépték a szerénység, s a liftes-wifis-konditermes palotákat meghagyják az alpesi érdeklődőknek. Összefogtak a feleségével, a gyerekekkel, és pár hónap alatt kitisztázták az ingatlant. Lomtalanítottak, festettek, gereblyéztek, berendeztek, s rövidesen megnyílt a 'Toró' nevű retró fogadó. Látogatói bohém nyári táborozók, arra tévedő ad hoc csavargók, s immár kedvelt tanyája lett szociográfusoknak, kik a szállás és az önköltséges ebéd mellé jó történeteket, ízes palóc beszédet hallgathatnak.

Magam is ekképpen ismerkedtem meg a Toróval, midőn gombaszögi táborozóként ott kaptam szállást. Először jártam e vidéken, lenyűgözött a méltóságos hegylánc, a csobaj patak és a szálegyenes erdők, melyek fái között színpadot, heverésző helyet, ivót emeltek a szervezők. Négy napon át le, s föl vonult a nép, volt aki évről évre sátorral, gyerekekkel érkezik. Idén kissé kisiklott az elme, mert a Felvidék magyarságát LMBT-érzékenyítéssel, multinacionális Walt Disney-propagandával (miért nem engedi be a bugris állam a mesefilmet, amelyben királyfik csókolóznak egymással), és hasonló szabad eszmékkel idomítgatták.

A fiatalok csüggye csüggyek a szónokon; maguk fajta fiatal kesergett a szabadságjogok efféle megvonásán, s hallgatott a nyelvmegvonásról, amely az őshonos magyarok igazodását írja elő, százegy évvel a megmagyarázhatatlan után. Amikor visszamentem a szállásra, elmeséltem Bélának a történetet, aki a véget nem érő mondat újabb részletével felelt:

Hát így élünk mink itt! Pótolandó, amit a szónok elfelejtett közölni, folytatta, miszerint ha például egy több fős, magyar anyanyelvű társaságban egyetlen nem magyar tartózkodik, kötelező annak a nyelven beszélni – de fordítva mindez nevetéses, nacionalista elvárás volna. A mondat átmenetileg félbeszakadt, mennem kellett, vártak a faluközpontban.

Az utat gyalog tettem meg, az Új soron a temető felé. A tájékozódás nem volt egyszerű, mert a Felvidéken a falusi utcák többségének nincs hivatalos neve, mindössze a házakat számozzák. A lakosság egymás közt persze használ elnevezéseket: a Rajcsúr a kulturális központ utcájától jobbra fölfelé vezet és a keresztutcától lefelé egy utcányit tart. A Vadas bal kéz felől található, szintén lefelé, a második keresztelődéstől a Kótajból húzódó aszfaltos útig. Jó viszonyítási pont a bal oldalon álló utolsó ház kertjében elhelyezett kőkereszt.

Rajcsúr és Vadas neve egyébiránt az Európai Unióban is ismerősen csenghet, mivel annak támogatásából csatornázták. Kótaj neve pedig a kis-magyarországiaknak

lehet igen kedves, miképpen a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nyíregyházi járásban is éppen így hívnak egy kerületet. Az Alsó sor a Pacsai patak hídjától számított első utca, a Felső sor ugyanott a második, az Új sor a harmadik utca, és kifut a temetőig. Csermosnyának hívják a patakot és a focipálya melletti területet, Erdőaljának a patakmentét. Partos a hegyoldal, Buzgó a barlang – nem melleleg 1995 óta a világörökség része. Temető a temető, és az Új sor utca végétől az ún. Fő utcáig terjed. A Pacsai és a Csermosnya patak Berzikénél ömlik a Sajóba, s az egyébként csodatevőként számontartott forrás biztosítja a falu vízellátását. A hozzám hasonló gyűtmentnek azonban e nevek a csodás nyelviségükön kívül eleinte nem sokat mondtak.

Tartson a Buzgótól fölfelé, de ne a barlang irányában, hanem egyenest, s amikor a harangöntőhöz ér, forduljon balra, jobbra és balra, keresse a kétszázharminckilences számú házat; no, hát ott lakik a Bözsi néni. Nagyjából ilyes útba igazítás vár az idegenre, s amikor később Bözsi nénitől (91) megkérdeztem, nem lenne-e itt az ideje a névtelen közökben Szent István király, Krasznahorkai és csíkszentkirályi gróf Andrássy Dénes vagy György, idővel pedig majd Ulman István utcát keresztelni, Korintuszületett Nagy Erzsébet dologban szépült kezével legyintett: jó is lenne, meg nem is. Hogy mi volna a jó, és mi a rossz, az csak később derült ki, miután folytatódott az ismerkedés Várhosszúréttel; immár az Alsó soron.

Gyere be, pihenj kicsit – a meghívás a rácsos kerítésen túlról érkezett, a kacskalábú fapadon idős úr egyensúlyozott, vigyázva, nehogy a kezében lévő borosüvegből idő előtt kilöttyenjen az anyag. Nyitva volt a kapu, mintha mindig várnának valakit, s hogyan is tehetné meg bárki, hogy a kedves szóra nem tér be egy röpke leülésre. A kínálás sem maradt el, mindenekelőtt koccintottunk, és a vendéglátó viszonzta a bemutatkozást:

Tudod-e, hogy én vagyok a legöregebb férfiember a faluban? Piros arca, huncut szeme megfényesedett, ahogy beszélt: Ambrus Lajos kamionsofőr, született, 1934. 07. 21. Ültében összecsapta a bokáját, s megelőzván az idő előtti távozásomat, újabb csalit vetett:

Hinnéd-e rólam, hogy híres családból származom? Ezek után egyértelmű volt, hogy maradni kell, majd várnak kicsit a többiek vagy visszatalálok magamtól a táborba. A titok felfedése előtt összekoccintottunk a tavalyi izes vörössel, ezúttal a felmenők egészségére:

Dédnagyanyám Szakál Anna, a testvére Szakál Mária volt, kit feleségül kért a kopcsáni Masaryk József erdész. Igen, jól hallottad, a híres Tomáš Garrigue Masaryk unokatestvére, Csehszlovákia egyik alapítója és első elnöke rokona. Az ő lemondása után lett elnök Eduard Beneš. Ennyit tudok. Újból végignézttem rajta, no, hát ez volna a híres rokonság, de mielőtt továbbgondolhattam volna, folytatta:

Viszont az én családom minden tagja Várhosszúréten született szín-magyar! Édesanyám Béres Erzsébet 1916-ban született, és a II. világháborúban egy felrobbant akna áldozata lett. Egy lányom van, Ambrus Alisa, a férje Borsodi Tibor, a gyermekeik: Borsodi Zsolt és Borsodi Attila. Attila unokám májátültetéséhez egy Berettyó-újfalun élő, Romániában született magyar férfi volt a donor. Öt évvel élte túl a műté-

tet. Először borult árnyék a tekintetére, és a feltámadó csöndet kihasználva megígértem neki, hogy amint lehet, visszajövök.

Szívesen látlak bármikor, mert van ám mit mesélnem! Nyekkent a pad, amikor felállt, mintha nem akarná elengedni, mert ők ketten voltak egyek, a kiszáradt fa és a letisztult emlékezet, amin nem foghat idő. A kapuig kísért, mialatt megtudtam, hogy fiatalabb korában bejárta a környező országokat, sőt: eljutott Törökországba és Kuvaitba is; hogy a vámosokkal örökké problémája volt, mert nem értették egymást, ezért kénytelen volt megtanulni szlovákul, lengyelül, csehül, horvátul és latinul.

A legnehezebb a latin nyelv volt. Ambrus Lajos egykori kamionsofőr kihúzta magát, intett, intettem, jól esett a kérges tenyerébe csapni, s többé nem láttam őt. Az utcán újabb ismerkedés várt – no, hát ilyen egy hosszúrési felfedező út –, a hegyek árnyéka szelíden borult a fő útnak nevezett utca fölé, és a tisztás csúcsok mellett beszökő napsugarak vibráló köröket rajzoltak az aszfaltra. Táncoztak a narancsszínű karikák, körbevettek, magukba olvasztottak, úgy éreztem, része lettem valaminek, amiről addig nem is tudtam.

Beszélgetés hangjára eszméltem, s a következő kapualjban vékonyan öltözött, körteket dajkáló asszonyokat találtam. Vidáman incselkedtek a körték, ide-oda gurultak, hengeredtek az ujjaik közt, amikor átadták egymásnak, egyikük még le is ugrott volna, ha nem kapnak utána.

Épp csak kiszaladtam a kertbe, hogy felszedjem őket. Mondta az egyik, vagy a másik nő, nem lehetett pontosan kivenni, melyikük beszél. Arcuk köré füst rajzolódt, beleszötte magát a hajukba, tán szalonnaillat is színezte a hangulatot, de lehet, hogy csak szemetet égettek valahol, s amikor odaköszöntem nekik, láttam, hogy a hozzám közelebb álló gyászruhát visel. Valahogy látni, ha valaki nem önszántából öltözött feketébe, hanem elővette a szekrény mélyéről a pohos, divatjamúlt blúzt, a szoknyát, és felhúzta alá a sötét harisnyát; ami éppen volt otthon. Nem baj, ha szűk, ha lötyög, csak gyász-színű legyen.

Hétfőn halt meg az uram, ma délelőtt tíz órakor eltemettem. Mondta egyik a másiknak, aki biztosította afelől, hogy tudja, és rövidesen látják egymást a templomban, majd a feketébbik szótlánul visszahúzódott a férjtelen házába. Szívesen részvétet nyilvánítottam volna, de mire föl, hiszen csak pár órája érkeztem, meg különben is: jobb előbb tájékozódni. Végszóra megszólalt a kéttornyú templom harangja, hangja különösen ércdús csengéssel betöltötte az eget, s nem álltam meg, hogy a kocsmajtóban ácsorgó csapost megszólítsam.

Kiért szól a harang? Kérdeztem, s megtudtam, hogy az Új soron lakott az ukrán férfi, aki hétfőn meghalt, és ma, vagyis szerdán délelőtt tíz órakor eltemették, mindjárt kezdődik a búcsúztató. Oda igyeksenek az emberek.

Őszinte részvétem, leheltem, és az együttérzést a körtés asszony helyett az ismeretlen férfi kapta, aki ily módon válva rokonná, beavatott a történetbe:

Hatvannyolcban a szovjet hadsereg a falunkban állomásozott; nálunk ugyan nem voltak harcok, de a katonák folyamatosan itt tartózkodtak. Annak az osztagnak volt tagja a férfi, és itt ismerkedett meg a leendő feleségével. Akkor vissza kellett mennie

Ukrajnába, de egy évre rá 'hazajött' – nősülni. Megtanult magyarul, szlovákul, dolgozott Németországban, németül is értett. Gyerekük nem született.

Nagyvárosi ember számára képtelenségnek és kényelmetlenségnek tűnik, hogy a lakóhelyén mindenki mindenkiről mindent tudjon, és elképzelni sem tudja, hogy ezen tudás birtokában vigyáznak egymásra az emberek. Pár nap múlva, a templomi tanévnyitón megismerkedtem a körtés asszony másik szomszédjával. Mosolyogva köszöntött, aztán finoman megérintette a karomat.

Hallottam, hogy Magyarból érkeztek és kutatnak. Örülök, hogy foglalkoznak velünk, jöjjenek el mihozzánk is!

